

Poredbena jezična analiza odlomaka o laži iz Tkonskog zbornika i Libra od mnozijek razloga

Pavić, Lana

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:642092>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-23**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

Sveučilište u Zadru
Odjel za kroatistiku
Sveučilišni prijediplomski studij
Hrvatski jezik i književnost

Lana Pavić

**Poredbena jezična analiza odlomaka o laži iz
Tkonskog zbornika i Libra od mnozijek razloga**

Završni rad

Zadar, 2024.

Sveučilište u Zadru
Odjel za kroatistiku
Sveučilišni prijediplomski studij
Hrvatski jezik i književnost

Poredbena jezična analiza odlomaka o laži iz Tkonskog zbornika i Libra od mnogijeh razloga

Završni rad

Student/ica:
Lana Pavić

Mentor/ica:
prof.dr.sc. Gordana Čupković

Zadar, 2024.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Lana Pavić**, ovime izjavljujem da je moj **završni** rad pod naslovom **Poredbena jezična analiza odlomaka o laži iz Tkonskog zbornika i Libra od mnogijeh razloga** rezultat mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mogega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mogega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 2. listopada 2024.

Poredbena jezična analiza odlomaka o laži

iz Tkonskog zbornika i Libro od mnozijeh razloga

Sažetak

U ovom radu usporedno se analiziraju odlomak o laži koji je zastupljen u srednjovjekovnom moralno-didaktičnom djelu *Cvijet kreposti* koji je zapisan u dubrovačkom ćiriličnom zborniku iz 1520. *Libro od mnozijeh razloga* te u glagoljičnom *Tkonskom zborniku* s početka 16. stoljeća. Pokazuju se sadržajne podudarnosti i razlike te jezične posebnosti hrvatskih redakcija *Cvijeta kreposti*: štokavske i čakavske. Ujedno se izdvajaju elementi koji upućuju na hrvatski crkvenoslavenski.

Ključne riječi: *Cvijet kreposti*, čakavsko narječje, štokavsko narječje, hrvatsko glagoljaštvo

**A comparative linguistic analysis of the passages about lying from the *Tkon miscellanea*
and from the *Libro od mnozijeh razloga***

Summary

In this paper, the passage about lies that is represented in the medieval moral and didactic work *Fiore di virtù*, written in the Dubrovnik Cyrillic miscellanea from 1520 (*Libro od mnozijeh razloga*), and in the Glagolitic *Tkon miscellanea* from the beginning of the 16th century, is comparatively analyzed. Content similarities and differences, as well as linguistic peculiarities of the Croatian editions of *Flowers of Virtue*: Štokavian and Čakavian, are shown. Elements are also distinguished that refer to Croatian Church Slavonic.

Keywords: *Flower of virtue*, Čakavian dialect, Štokavian dialect, Croatian Glagolitic

SADRŽAJ

1. Uvod.....	1
2. <i>Cvijet kreposti</i>	2
3. <i>Libro od mnogijeh razloga</i>	4
4. <i>Tkonski zbornik</i>	6
5. Jezična analiza usporednih izraza odlomka o laži.....	7
6. Zaključak.....	13
7. Literatura.....	14

1. Uvod

Cvijet kreposti (Fiore di virtù) popularno je moralno-didaktično djelo europske srednjovjekovne književnosti, nastalo u Italiji u 14. st., u kojemu se raspravlja o manama i vrlinama pri čemu se donose citati i poziva na autoritet antičkih i srednjovjekovnih mislilaca (usp. Zaradija Kiš i Šimić 2020:13). Inačice toga djela u hrvatskoj pismenosti očuvane su na sva tri pisma (glagoljica, ćirilica i latinica). Glagoljična redakcija nalazi se u pet zbornika iz 15. i 16. stoljeća, među ostalim i u *Tkonskom zborniku* iz početka 16. st, dok je ćirilična očuvana samo u dubrovačkom *Libru od mnozijeh razloga*. U ovom radu usporedno će se analizirati odlomak o laži koji je zastupljen u spomenuta dva zbornika nastala početkom 16. stoljeća: glagoljični i pretežno čakavski *Tkonski zbornik* te ćirilični i štokavski zbornik *Libro od mnozijeh razloga* iz 1520. kako bi se na primjeru jednoga kratkoga odlomka ukazalo na sadržajne podudarnosti, ali i jezične specifičnosti hrvatskih redakcija *Cvijeta kreposti*.

2. *Cvijet kreposti*

Cvijet kreposti govori o univerzalnim ljudskim moralnim osobinama, ali i svjedoči određeno društveno ozračje:

“(…) djelo je europske srednjovjekovne književnosti koje ističe promisli nadolazećeg renesansnog vremena zanimljivih moralno-parenetičkih sadržaja utemeljenih na pamtljivim sentencama istaknutih antičkih i srednjovjekovnih mislilaca te na zooantropološkim predodžbama bestijarske provenijencije” (Zaradija Kiš 2020: 13).

Talijanski izvornik *Cvijeta kreposti* pisan je na narodnom jeziku (bolonjski vernakular), što je doprinijelo njegovoj širokoj društveno pristupačnosti, tako se i prevodio na brojne europske vernakulare (španjolski, katalonski, francuski, njemački, armenski, grčki, rumunjski, engleski te različiti slavenski jezici) čime je pojačalo svoju prosvjetiteljsko-obrazovnu funkciju (usp. Zaradija Kiš 2020: 14).

Djelo se sastoji od 35 simetričnih poglavlja u kojima se prezentira teološko-filozofsko djelo *Summa theologiae* sv. Tome Akvinskoga. Slijedom njegovih misli razvija se struktura *Cvijeta kreposti* koja se sastoji od četiri dijela: definicija mana ili vrlina, potvrda mane ili vrline, usporedba mane ili vrline sa životinjom¹ i egzempl iz života svetaca ili poznatih osoba (Zaradija Kiš 2020: 16). Tekstovne sastavnice *Cvijeta kreposti* najavljuju izlazak iz strogog okvira vjerskog koncepta razmišljanja otvarajući vrata književnim pogledima novog vremena u kojem bitno mjesto pripada prirodoslovlju. Posebnost je u oživljavanju znanja iz antike što se očituje u bogatom citiranju misli antičkih filozofa, čime se ujedno gradi suvremeni kriterij obrazovanja i postavlja temelj razvoja književnosti humanizma i renesanse (Zaradija Kiš 2020: 22).

Autor hrvatskog prijevoda *Cvijeta kreposti* ili *Cvijeta svake mudrosti* nam je nepoznat, a samo proučavanje ovog djela kroz kritičke interpretacije ukazuje na njegovu trajnu relevantnost i različite slojeve značenja unutar šireg literarnog diskursa (Zaradija Kiš 2020: 56).

Hrvatske redakcije *Cvijeta kreposti* prvi put razmatra u 19. stoljeću Rudolf Strohal. Utvrđeno je da glagoljaški tekstovi pripadaju najstarijoj sačuvanoj varijanti slavenskog prijevoda. Važnost hrvatske *Fiore di virtù* očituje se u pismu i jeziku što potvrđuje

¹ Spoznaje o životinjskom svijetu objedinjuje *Fiziolog*, prvi “životinjski brevijar” u kojemu se mogu iščitati prirodoslovne spoznaje antičkih mislilaca kojima je životinjski svijet bio uzor ljudskom, ali u kojemu se prije svega ističe ljudska i životinjska povezanost s moralno-didaktičkom namjerom (usp. Zaradija Kiš 2020: 19).

kompleksnost tropismene i trojezične hrvatske kulture (Zaradija Kiš 2020: 61). Tekst *Cvijeta kreposti* ni u jednom rukopisu nije očuvan u cijelosti. Postoji šest rukopisa: tri iz 15. stoljeća i tri iz 16. stoljeća. Najopsežniji tekst sačuvan je u *Tkonskom zborniku*. Od četrdeset i jednog poglavlja, njih trideset i četiri obuhvaća životinjske usporednice u prikazivanju ljudskih mana i vrlina. U talijanskim varijantama prijevoda broj poglavlja se povećavao i dosegao četrdeset i jednu glavu (Zaradija Kiš 2020: 344).

3. Libro od mnozijek razloga

Ćirilčno *Libro od mnozijek razloga* jedno je od najvažnijih hrvatskih rukopisnih djela 16. stoljeća i predstavlja jedno od ključnih djela za razumijevanje jezične, književne i kulturne baštine, a posebno dubrovačke pismenosti. Ističe se zbog svoje raznolikosti sadržaja i jezika. Sastoji se od fragmenata tadašnjih književnih, filozofskih i svakodnevnih tema. Prvi ga je priredio i komentirao istaknuti proučavatelj Milan Rešetar. U suvremenosti kritičko izdanje priredio je Mateo Žagar ističući kako je taj zbornik zbog srednjovjekovne tradicije s hrvatskog sjevera i orijentacije prema talijanskim predlošcima od najveće književnopovijesne važnosti. (Žagar 2020: 11) .

Rukopisni tekstovi obično su pisani na pergameni, ali *Libro* je pisano na papiru, no slijedio je pravila pisanja na pergameni: velike margine, veći razmaci među redovima i korištenje ukrašenih inicijala. *Libro* se sastoji od 183 folija, s dovoljno širokim marginama i razmacima što naglašava dostojanstvo namjene teksta (Žagar 2020: 18). Nedostaje mu početak, odnosno 20 folija. Zborniku manjka i šest folija unutar ostatka teksta (Žagar 2020 :19). Rešetar je na temelju jezičnih osobina i općega konteksta zaključio kako je zbornik sastavljen u benediktinskom samostanu Svete Marije na Mljetu. Namjena samog zbornika uspoređivala se s beletristikom, neobveznim čitanjem koje je nadopunjavala molitva. Zbornici su ostavljali dojam nizanja tekstova za uživanje u čitanju (Žagar 2020: 20). Paleografska analiza prepoznaje nekoliko ruku pisara zbornika, uz opažanje da rukopisna cjelina “ruke A” objedinjuje tri četvrtine cjelokupnog zbornika (Žagar 2020: 21).

Srednjovjekovna Hrvatska, posebice Dubrovačka Republika, bila je prostor susreta različitih tradicija i utjecaja, gdje su se elementi zapadne latinske crkve ispreplitali s crkvenoslavenskim naslijeđem. Ovaj spoj rezultirao je stvaranjem jedinstvene kulturne baštine, koja se očituje u sačuvanim rukopisima i liturgijskim tekstovima. Crkvenoslavenska tradicija, s naglaskom na liturgijsku upotrebu, razvijala se i prilagođavala lokalnim prilikama. Tako su, primjerice, dubrovački tekstovi pokazivali snažan utjecaj zapadne crkvene prakse, dok su istovremeno zadržavali specifičnosti istočne crkvene tradicije (Žagar 2020: 31).

Zbirka donosi prozne tekstove koji su povezani s različitim slojevima srednjovjekovne tradicije, ali također otvaraju vrata renesansnim strujama. Prikazuje se kako ova knjiga kombinira starije srednjovjekovne tekstove i nove renesansne ideje, stvarajući jedinstvenu književnu sintezu. Ukazuje se na utjecaje iz zapadnoeuropskog kulturnog kruga, što je rezultiralo bogatom raznolikošću tema, stilova i oblika. Premda zbirka obuhvaća različite

žanrove, sve te komponente čine jedinstvenu i smišljeno strukturiranu cjelinu (Grmača 2020: 36). *Libro od mnogijeh razloga* slijedi tradicionalni pristup književnosti, kombinirajući pouku i zabavu, što je bilo uobičajeno u srednjem vijeku. Tri ključna elementa tog pristupa su: podučiti, zabaviti i potaknuti na akciju, dok se estetski užitak prirodno povezuje s duhovnim promišljanjem. Knjiga nije samo zabavna već potiče na dublje razmišljanje o ljudskoj prirodi i svijetu oko nas. Tekstovi u knjizi često se bave pitanjima ljudskog spasenja i svakodnevnim tumačenjem snova i misterija. Osim toga, tekstovi su raznoliki po žanru i stilu pa je pri njihovom proučavanju važno analizirati i specifične žanrovske karakteristike. Knjiga ima moralizatorsko-didaktičku komponentu, a neki dijelovi poput *Cvijeta od kreposti* naglašavaju etička i vjerska načela. Ovi tekstovi su povezani s tradicijom i čitatelju pružaju odgovore na pitanja kako živjeti ispravan život (Grmača 2020: 37).

Što se tiče jezične slojevitosti *Libra*, kao predstavnika štokavskoga književnoga jezika, u kojemu Rešetar prepoznaje osobitosti dubrovačkoga organskoga idioma, značajan dio rasprava posvećen je i povezivanju s prerađivanjem starih glagoljičnih čakavskih predložka, često zamijenjenih crkvenim verzijama (Žagar 2020: 61).

4. *Tkonski zbornik*

Tkonski zbornik glagoljični je rukopisni kodeks ispisan početkom 16. stoljeća. Prepoznato je da je riječ o reprezentativnoj zbirci srednjovjekovne književnosti, sadrži različite žanrove, s osloncem u strukturi biblijskih tekstova, te pruža uvid u filozofske i teološke teme (Sambunjak 2001: 5). U središtu misaonoga sistema nalazi se kršćanski Bog, koji predstavlja Dobro, Istinu, Ljepotu, Moć, Pravednost i Svjetlost. Kao temeljni problem čovjeka istaknuti su odvojeni putevi prema spoznaji Boga i uspostavljanju veze s Njim, koja je poremećena grijehom. No, spoznaja Boga vezana je uz upoznavanje s Božjom Riječi putem Biblije, koja predstavlja Božju poruku ljudima i uspostavlja duboki odnos između Boga i čovjeka kroz književnost (Sambunjak 2001: 6). Cilj srednjovjekovnog pisanja je olakšati spoznaju stvarnosti kroz biblijski prototip, osobito kroz lik Isusa (Sambunjak 2001: 7).

Tkonski zbornik sadrži 170 folija s oko dvadesetak redaka po stranici. Pisan je u kasnom srednjem vijeku kada su pisci, odnosno glagoljaši, postali svjesni svoje književne prošlosti. U zborniku se ogleda težnja za očuvanjem najviših dosega netradicionalnog stvaralaštva. Književni radovi slavenskog istoka ili zapada pisani su uzvišenim crkvenoslavenskim ili narodnim jezikom (Sambunjak 2001: 11).

Za tekst *Cvijeta kreposti* iz *Tkonskoga zbornika* istaknuto je da je preveden s češkoga jezika (Sambunjak 2001: 34). Posebnost je teksta u *Tkonskom zborniku* i ta što je u poglavlje koje raspravlja o ženskoj ljubavi umetnuta osmeračka pjesma mizogine tematike pri čemu je zapažen i određeni kontrast u izrazu između proznoga teksta *Cvijeta* koji je pisan “filozofski i smireno” te teksta pjesme koji je “premda naivno iskustven, ipak strastven i netrpeljiv, dostojan srednjovjekovnih propovjedi koje na istu tematiku pokvarenosti žena govore već stoljećima” (Sambunjak 2001: 35). Sambunjak postanak dijela zbornika vezuje uz posvetu svetom Mihovilu te uz zadarsko ikavsko čakavsko područje (Sambunjak 2001: 39).

5. Jezična analiza usporednih izraza odlomka o laži

Odlomak o laži u *Libru od mnozijek razloga* numeriran je kao odlomak XXVI. i nalazi se na stranicama 5r (od retka 14) i 5v (do retka 22), dakle ukupno ga čini 34 retka. Odlomak je smješten iza odlomka o istini, a prije odlomka o jakosti. Odlomak o laži u *Tkonskom zborniku* smješten je na stranicama 82r (od retka 15), 82v (čitava stranica) i 83r (do retka 23) te ga ukupno čini 55 redaka. I u *Tkonskom zborniku* odlomak o laži smješten je iza odlomka o istini te prije odlomka o jakosti (*moćnosti*). Sadržajna je zanimljivost odlomka da se laž prisposobljava s mogućnošću govorenja i s glumom. Usporedne izraze iz dvaju odlomaka popisujem u nastavku te svaki izraz pojedinačno analiziram s obzirom na povijesnojezična i dijalektološka obilježja: izdvajaju se obilježja hrvatskoga crkvenoslavenskoga (prema Damjanović 2000), čakavskoga književnoga jezika i štokavskoga književnoga jezika te njima pripadnih organskih idioma (prema Lisac 2003 i 2009). Značenja pojedinih leksema provjerena su u povijesnom, Akademijinom Rječniku.

(1)

ø (Libro 2020: 109; dalje L) – *Kapitol ot laži. Laž, ta est protivan istini.* (Tkonski 2001: 139; dalje TZ)

Od laže piše mudri (L) – *Ot laži piše mudri* (TZ)

Tekst TZ ima razvijeniji naslov pa se u njemu navodi i da je riječ o posebnom odlomku (kapitulu) a ujedno se i prepričava tema odlomka: laž kao suprotnost istini. Vidljivo je u dva teksta da imenica u značenju 'laž' dolazi u različitim rodovima: u L dolazi u ženskom rodu te se deklinira kao imenica glavne promjene: (koga, čega?) *laže*, kao (koga, čega?) *žene*. U TZ sklanja se kao imenica i-promjene: (koga, čega?) *laži*, ali muškoga roda, na što upućuje pokazna zamjenica muškoga roda *ta* 'taj' (od *tb*, usp. Damjanović 2000:99) i pridjev muškoga roda '*protivan*', koji se slažu s navedenom imenicom. U ARj navodi se imenica *laž*, *laži* (od praslavenskoga *lbžb*) kao ženskoga roda (ARj 5: 935) te se navodi riječ *laža*, također ženskoga roda (ARj 5: 936) s potvrdama u dubrovačkoj književnosti. Damjanović ističe kako je imenica muškoga roda i-promjene bilo znatno manje nego imenica ženskoga roda i-promjene te da se uz to ta deklinacija raspala tako što je u jednih imenica "prevladala pripadnost rodu pa su prešle u glavnu promjenu, u drugih je prevladala pripadnost deklinaciji pa su prešle u i-deklinaciju ženskoga roda" (Damjanović 2000: 82). Razlika se očituje i u obliku prijedloga koji dolazi s genitivom: *od* – *ot*, u značenju 'o' ('o laži'). Prijedlog *otb* navodi Damjanović među crkvenoslavenskim prijedlozima (Damjanović 2000: 151), a u ARj navodi se da je prijedlog *ot*

stariji oblik prijedloga *od* te se navodi kako Stulli u svom rječniku za taj prijedlog piše da je primjer iz glagoljskoga misala (ARj 9: 339).

(2)

laža ie tko misli družieħ prihiniti (L) – Laž to est kada se skriva istina i hoteći lagati tere pokriti laž nekim malim kolurom istinu besedu, a to est on ki misli družeh prehiniti (TZ)

I u samom tekstu odlomka vidljivo je da je sadržaj TZ znatno razvijeniji nego što je sadržaj L. Sadržaj se ponovo proširuje prepričavanjem značenja pojma laži. Pri tome se koristi i metafora: laž kao boja kojom se prekriva istina. U TZ nalazimo leksem *kolur* 'boja' koji je postanjem romanizam. U ARj navodi se *kolur*, *kolura* od tal. *colore* u značenju 'boja, mast, šara', zabilježen od 15. st. kod čakavskih i dubrovačkih pisaca (ARj 5: 219). Dolazi i leksem *besida* za 'riječ', u ARj za *besjeda* navode se značenja 'sermo/propovijed, govor', ali i '*vocabulum*/riječ' (ARj 1: 240-241). U primjeru iz TZ refleks *jata* je ekavski, u osnovi: *beseda*, u nastavku: *družeh*, u prefiksu: *prehiniti*. Ekavski refleks *jata* tipičan je za sjevernu čakavštinu (usp. Lisac 2009: 73), a dobro je zastupljen i u središnjoj čakavštini koju obilježava ikavsko-ekavski *jat* (usp. Lisac 2009: 96). U *Libru* dolazi ikavski refleks *jata* u prefiksu *prihiniti* te diftonški *jat* u nastavku *družieħ*. Ikavizam obilježuje zapadnu štokavštinu (usp. Lisac 2003: 50) dok je diftonški *jat* obilježje istočnohercegovačkoga dijalekta (usp. Lisac 2003: 98). Upravo dubrovački govor objedinjuje ikavizam i ijekavizam po kojoj osobini taj govor svojim postanjem pokazuje fizionomiju zapadne štokavštine (slične zapadne osobine mogu se naći i u istočnobosanskom dijalektu) i po toj osobini refleksa *jata* riječ je o "zajedničkim razvojnim tendencijama", kako navodi Lisac parafrazirajući Brozovića (Lisac 2003: 106). Lisac zapaža kako (i)jekavizmi u dubrovačkom govoru nisu posljedica (i)jekavizacije iz hercegovačkoga zaleđa (Lisac 2003: 106), kao što se u slučaju dubrovačkoga govora ne može govoriti ni o štokavizaciji čakavštine pa po tome ni o odrazu južnočakavskoga u ikavizmima (Lisac 2003: 106).

I u jednom i u drugom tekstu koristi se treće lice prezenta (*misli*), kako je u govorima, bez nastavka *-t* koji obilježava crkvenoslavenski (usp. Damjanović 2000: 123). U *Libru* se bilježi poluglas na kraju riječi, koji je grafijsko obilježje crkvenoslavenskoga: *družieħ*. Poluglasi u slabom položaju obično su se gubili dok su u jakom dali *a* (usp. Damjanović 2000: 59-60), što vidimo i u primjerima: *laž*, *ta* (pokazna zamjenica).

Razlike u tekstovima vidljivi su u bilježenju odnosno-upitne zamjenice: u *Libru* se bilježi štokavski oblik zamjenice *tko* dok se u TZ bilježi čakavski oblik zamjenice *ki*, taj je oblik nastao stezanjem od *kyi* (usp. Damjanović 2000: 102). Tekst iz *Tkonskoga zbornika* obilježava i uporaba participia: *hoteći*. Participi su posebno obilježavali glagoljaške i crkvenoslavenske tekstove, u kojima su se mogli sklanjati po padežima kao pridjevi a prevodili su se odnosnim konstrukcijama (usp. Damjanović 2000: 138) pa bi se *hoteći lagati* moglo prevesti 'koji hoće lagati'.

(3)

nieki laže za hitrosъ ali za glumu a nieki laže da bi stvari ne prijaly (L) – I laž e veliko zakoni: neki laže za delet, a to on ki rad pripovida; neki laže hoteći da bi drugu škodu ne priêl, na to ne brani Dekret, na le dobro e kada se more č(lovê)k varovati; neki laže hoteć drugo ga prehiniti, a ta laž plna neveri; (TZ)

I u primjeru (3) tekst TZ razvijeniji je od teksta L. U TZ tumači se leksem *delet* kao 'onaj koji rado pripovijeda' dok je u L *hitrost* protumačena kao *gluma*. Leksem *hitrost* u ARj navodi se i sa značenjima 'pamet', 'zanat', uz 'hitrost tijela' (ARj 3: 620). U oba je teksta refleks *a* iza *j* na mjestu prednjega nazala u glagolskoj osnovi *pri-jati* 'primiti, prihvatiti', što je obilježje čakavštine i stare zapadne štokavštine. U L dolazi *nieki* (kao dvosložni *jat*) dok je u TZ *neki*. U TZ dolazi i primjer sa slogotvornim *l* (*plna* 'puna') dok je refleks *jata* ikavski (*pripovida*) i ekavski (*prehiniti, neveri*).

(4)

a nieki laže kada čo obeća a u tomui ne stoi a nieki laže kunući se a to ie oni koi boga sarči (L) – neki laže kada ča obeća, a na nom ne stoi; neki laže krivo prisežući, a ta Boga rani. (TZ)

U primjeru (4) vidljiva je razlika narječja u upotrebi upitno-odnosne zamjenice u značenju 'što', u L je zapisano štokavsko *što* (grafemom *šta, č*, koji se čita *št*) dok je u TZ čakavsko *ča*. Razlika je vidljiva i u oblicima priloga mjesta: *u tomuj* (s dodanim završnim *j*) – *na nom* (s izostavljenim početnim *o*).

(5)

I primieniti se može laža kartu koi pod zemlomъ žive i ne ima očiju i kada pride na svietlo tada i umire takoi i laža umre kada ju istina sustigne (L) – I primieniti se može laž krtu ki pod z(e)mlu prebiva i nema očiju, a kada pride na svetlo tada umre. Tako

e laž ku e va zda pokriti nekim kolurom ot istini, na kada svitlost ot istine laž otkrie, tudje umre laž kako krt. (TZ)

U primjeru (5) kontrastni su primjeri *jata*, dvosložni u L: *primieniti, svietlo*, a ekavski u TZ: *primeniti, svetlo*.

(6)

Salamunъ piše o triju se stvari boi sarce moie parva o krenutja grada (L) – Solomun piše: „Ot trih reči se boi se srce moe, a ot četvere smučai se misal moê: prvo, ot (o)ganiê grada; (TZ)

U primjeru (6) leksička je opreka *stvari – reči* 'riječi'. Bilježenje *ar* u ćirilichnome tekstu: *sarce*, vjerojatno je samo grafijsko obilježje, riječ je o slogotvornom fonemu *r* koje je bez popratnoga vokala. Popratni vokal može doći u čakavskim govorima, no u TZ dolazi samo *r* bez popratnoga vokala: *srce*, što je pak odraz crkvenoslavenske tradicije.

(7)

druga o ustъ laživiehъ tretie o smarti iere pisano iestъ koi laže ubija dušu i bole ie lubiti razboinika nego lažca (L) – drugo, ot smrti, a to e nada vsem; treto, ot u st laživih, zapisano e(stb): Ki laže dušu ubiê. Bole e lubiti razboinika nere lažca.“ (TZ)

U primjeru (7) u oba teksta vidljivo je da se palatalno *lj* bilježi običnim *l*: *bole, lubiti*, što je grafijsko obilježje specifično za dubrovačku ćirilicu, ali i uzus koji povezuje hrvatsku ćirilicu s glagoljicom.

(8)

Sveti augustinъ piše koi često laže teško mu ie istina vierovati (L) – S(ve)ti Avgustin piše: „Koliko e lažac da mu teško istina budet verovana.“ Mudri Platon piše: „Ki često laže ne bude mu istina verovana.“ (TZ)

(9)

O laže pisano iestъ u istorii rimskoi bieše položila lubavъ kći cesarova na iednomъ junaku imenomъ amonu (L) - Ot laži pisano est va ištori rimskoi da Iorina, kći cesareva, budući lubav položila na ednoga junaka, imenom Ameno, (TZ)

(10)

*онъ не сáгрииши ꙗ номъ сáгрииъ сáгриие cesarove она помисли како би га погубила (L)
– а он не хоте́ сáгрииши ꙗ ну сáга страх cesarev, ова помисли како би га створила
уморити. (TZ)*

U primjeru (10) zanimljivo je da oba teksta upotrebljavaju posvojni pridjev s osnovom *cesar*, no tekst L ima tvorbeni element *-ov-*, koji se bilježi od 15. i 16. st., posebno u dubrovačkih pisaca (ARj 1: 773), dok tekst TZ ima tvorbeni element *-ev-* koji se može naći u tekstovima od 14. st. (ARj 1: 772). Za leksem *cesar* u ARj navodi se da je vjerojatno riječ o ponovnom preuzimanju latinskoga *caesar* (od 15. stoljeća), a ne o nasljedovanju starijega crkvenoslavenskoga *cěsarъ* (ARj 1: 771).

(11)

I gredieše iedanъ danъ mimo vrata nee ložnice i uzupi veliciemъ glasomъ govoreći pomagaite amon mi hotijaše silu činiti i razdrie svite o sebie (L) – Gredući ed(a)n d(a)n junak pred vrata komorna, она великим glasom nače vapiti, razdirati svite na sebe rekući: „Pomagaite, Amenom mi e hotel silu učiniti!“ (TZ)

(12)

i cesarъ bi sarditъ reče ga zvati prida se i pita ga bieše li toi istina bila онъ reče g(ospo)(i)ne bogъ zna nie (L) – Cesar be srdit vele i zapovede ego preda se pripelati. Pita ga cesar ako be to beše isto. On reče: „G(ospo)d(i)ne, Bog ve da ne.“ (TZ)

(13)

Cesarъ reče kćeribъ zvati i pita ju bieše li toi istina bila она не ôgovori potom ju vele kratъ poče pitati a она ničare не ôgovori (L) – Cesar že zapovede hćer pripelati i pita ju: „Kako to beše bilo?“ A она не otgovori. Potom nače dovole krat pitati, a она nišće не otgovaraše. (TZ)

U primjeru (11) za izražavanje posvojnosti u L koristi se genitiv osobne zamjenice: *vrata nee ložnice* 'njezine ložnice', kako je obično u crkvenoslavenskom, dok je u TZ pridjev *komorna*. U primjeru (12) u L, osim diftonškoga jata, dolazi i primjer ikavizma: *prida se*.

(14)

Vitezi okolo stoeći rekoše za glumu она iezika не има а govorila би slišavъ cesarъ zapovidi oi usta otvoriti i не nađoše iezika u nihъ (L) – A vitez okolu stoeći reče za glumu: „Ona ezika nema!“ Slišeći cesar zapovede ei usta otvoriti i не naidoše u не ezika. (TZ)

(15)

reče ga pustiti tadai noi reče vrati i sviedoči da bieše krivo govorila potomъ togai cesarъ pođe bogu služiti (L) – Videći cesar tu pokazan povele ego pustiti, a nei se tadai povrati reč i sve detelstvova sama da beše krivo govorila. A potom tego radi poide v molster, nače Bogu služiti (TZ)

(16)

i činiti veliku pokoru i bi sveta i veliko čudo učini bieše se porodila iedna dievoika niema i priporuči se toi svetici (L) – i činiti toliku pokoru da do konca be s(ve)ta i mnogo pokazni pokaza, meju kemi be da, budući edna devoika porodila se nema i tako prebivala let .bi. (12), preporuči se umileno to svetici (TZ)

(17)

i pride pridь nee obrazъ i progovori (L) – i pride pred nee obraz i pomoli se i abie tudjei se vrati reč i nače govoriti. (TZ)

U primjeru (17) oba teksta imaju posvojnost izraženu genitivom osobne zamjenice: *nee obrazъ* – *nee obraz* 'njezino lice'. U L je vidljiv ikavski refleks *jata* te zabilježeni poluglas (*pridь*), u tome se primjeru objedinjuju elementi tradicijske knjiškosti (bilježenje poluglasa) s govornim osobitostima zapadne štokavštine (ikavski *jat*).

6. Zaključak

Sadržajno je tekst u *Tkonskom zborniku* opširniji, no, unatoč tome, podudarnost izraza u oba proučavana rukopisa je znatna, tek se povremeno nalaze kontrastni leksemi (npr. *stvar – riječ*, *hitrost – delet*). Razlike se tiču književnih jezika kojima su tekstovi pisani. Tekst u TZ pisan je čakavskim književnim jezikom, što potvrđuju zamjenice *ča*, *ki*, kao i refleks *j* u riječi *meju* 'među' (primjer 16) te posebno ekavski refleks *jata*. Tekst u L pisan je zapadnom štokavštinom s diftonškim refleksom *jata* i s ikavskim refleksom *jata* te s prelaskom prednjega nazala u *a* iza *j* (*prijati*), potonje kao i u čakavskom tekstu. Tekstovi se razlikuju u pojedinim tvorbenim formantima, npr. *-ov/-ev-* za posvojni pridjev. U oba je teksta sporadično vidljiv i utjecaj tradicijske pismenosti: u bilježenju poluglasa u L, u sporadičnom bilježenju *ê* i slogotvornoga *r* bez popratnoga vokala u TZ, u konstrukcijama iskazivanja posvojnosti u oba teksta. Provedena kratka analiza pokazuje kako su i pojedinačni zbornički tekstovi bogati različitim jezičnim slojevima i utjecajima.

IZVORI

1. L: *Libro od mnozijek razloga 1520: Latinički prijepis s komentarima*. 2020. Priredio Mateo Žagar. Zagreb: Matica hrvatska.
2. TZ: *Tkonski zbornik: hrvatskoglagoljski tekstovi iz 16. stoljeća*. 2001. Priredio Slavomir Sambunjak. Tkon: Općina Tkon.

LITERATURA

1. ARj: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. 1880. - 1976. JAZU: Zagreb. <https://dizbi.hazu.hr/a/?pr=i&id=196759> (24. 9. 2024.)
2. Damjanović, Stjepan. 2000. *Staroslavenski glasovi i oblici*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
3. Lisac, Josip. 2003. *Hrvatska dijalektologija 1: Hrvatski dijalekti i govori štokavskog narječja i hrvatski govori torlačkog narječja*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
4. Lisac, Josip. 2009. *Hrvatska dijalektologija 2: Čakavsko narječje*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
5. Sambunjak, Slavomir. 2001. Tkon: Općina Tkon: 5–39.
6. Zaradija Kiš, Antonija i Marinka Šimić. 2020. *Cvijet kreposti ili o naravi ljudskoj kroz narav životinjsku*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku – Hrvatska sveučilišna naklada.
7. Žagar, Mateo i Dolores Grmača. 2020. *Libro od mnozijek razloga u hrvatskoj filologiji*. U: *Libro od mnozijek razloga 1520: Latinički prijepis s komentarima*. 2020. Priredio Mateo Žagar. Zagreb: Matica hrvatska: 9 – 97.